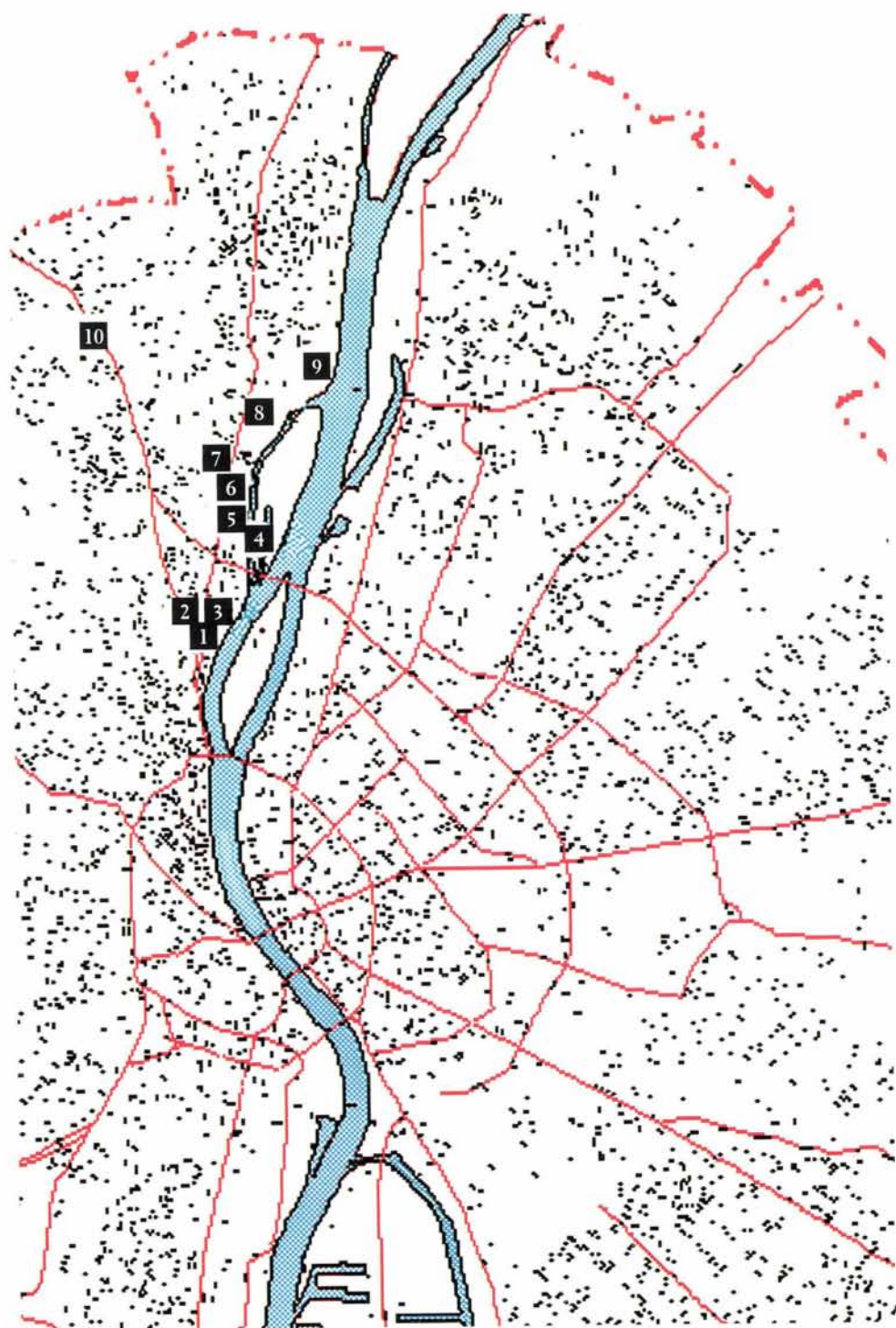

AQUINCUM

*A BTM Aquincumi Múzeumának ásatásai
és leletmentései 2003-ban
Excavations and rescue work at the
Aquincum Museum in 2003*

AQUINCUM

A BTM Aquincumi Múzeumának ásásai
és leletmentései 2003-ban

Excavations and rescue work
at the Aquincum Museum in 2003

Budapest, 2004

Szerkesztő:

Zsidi Paula

Edited by:

Paula Zsidi

Fordítás:

Simán Katalin, Alice M. Choyke

Translation by:

Katalin Simán, Alice M. Choyke

Rajz:

Málik Éva, Hable Tibor, Csermus
Erzsébet, Kovács Tibor

Drawings by:

Éva Málik, Tibor Hable, Erzsébet
Csermus, Tibor Kovács

Fotó:

Komjáthy Péter, Gálné Tóth Csilla,
T. Láng Orsolya, Ujvári Gábor

Photos by:

Péter Komjáthy, Csilla Gálné Tóth,
Orsolya T. Láng, Gábor Ujvári

Geodézia:

Busi György, Kovács Tibor

Surveying work by:

György Busi, Tibor Kovács

Technikai szerkesztő:

Kolozsvári Krisztián

Technical assistance by:

Krisztián Kolozsvári

A külső borítón elöl: A Bécsi úti római
kocsi lócs vége

Front cover: Decoration on the Roman
wagon draught pole from Bécsi Road

A külső borítón hátul: Lószerszám
veret millefiori díszítéssel a Bécsi úti
kocsitemetkezésből

Back cover: Harness fitting with
millefiori decoration from the
Bécsi Road wagon grave

A belső borítón:

A 2003-ban végzett megelőző
feltárások helyszínei

Inside cover:

Locations of larger investment led
excavations in 2003

Budapesti Történeti Múzeum, 2004
Felelős kiadó: Dr. Bodó Sándor főigazgató

Budapest Historical Museum, 2004
Editor-in-chief: Dr. Sándor Bodó, Director

A BTM Aquincumi Múzeumának ásásai
és leletmentései 2003-ban

Excavations and rescue work at the
Aquincum Museum in 2003

Budapesti Történeti Múzeum
Aquincumi Múzeum

Aquincumi füzetek
10. szám

ISSN 1219-9419 (Aquincumi füzetek)
ISSN 1219-9427 (Aquincum)

Tartalom

Régészeti feltárások Budapest területén 2003-ban (<i>Zsidi Paula</i>)	8
A 2003-ban végzett nagyobb megelőző feltárások helyszínei	13
Második századi sírok a katonaváros nyugati temetőjéből (<i>Hable Tibor</i>).	15
Temetőfeltárás a Bécsi úton (<i>R. Facsády Annamária</i>)	21
Korai telepjelenségek kutatása az aquincumi canabae déli régiójában (<i>Madarassy Orsolya</i>)	30
Régészeti kutatások a Hajógyári-öbölben (<i>H. Kérdő Katalin – Tóth János Attila – Németh Margit – Kirchhof Anita</i>)	37
Topográfiai kutatás az aquincumi legiótábor északkeleti előterében (<i>Németh Margit</i>)	42
Kora római védmű és késő avar kori telep kutatása a canabae északi előterében (<i>Budai Balogh Tibor</i>)	47
Római kori beépítettség kutatása az aquincumi polgárváros déli városfalán kívül (<i>T. Láng Orsolya</i>)	57
Feltárás a Szentendrei úti aquaeductus nyomvonalán (<i>Havas Zoltán</i>)	61

Contents

Archaeological excavations in 2003 in the territory of Budapest (<i>Paula Zsidi</i>)	8
Locations of larger investment led excavations in 2003	13
Second century graves from the western cemetery of the Military Town (<i>Tibor Hable</i>)	15
Excavation at a cemetery in Bécsi Road (<i>Annamária R. Facsády</i>)	21
The investigation of the early periods in the southern section of the Aquincum canabae (<i>Orsolya Madarassy</i>)	30
Archaeological investigations in the Hajógyári-cove (<i>Katalin H. Kérdő – János Attila Tóth – Margit Németh – Anita Kirchhof</i>)	37
Topographic investigations in the northeast foreground of the legionary fortress of Aquincum (<i>Margit Németh</i>)	42
Investigations of early Roman defence works and a Late Avar settlement in the northern outskirts of the canabae (<i>Tibor Budai Balogh</i>)	47
Investigation of Roman period occupation outside the southern town wall of the Aquincum Civil Town (<i>Orsolya T. Láng</i>)	57

A Szentendrei út – Záhony utca keresztvezetésénél lévő római kori vízvezeték „pillér csonkok” technikai és műemlékvédelmi mentése (<i>Vladár Ágnes</i>)	66	Excavation along the aqueduct on Szentendrei Road (<i>Zoltán Havas</i>)	61
Feltárások az aquincumi polgárváros délkeleti előterében (<i>Lassányi Gábor – Zsidi Paula</i>)	72	Technical and monument rescue of the “pillar butts” of the Roman aqueduct at the intersection of Szentendrei Road and Záhony Street (<i>Ágnes Vladár</i>)	66
Római kori temetőrészlet az aquincumi polgárváros északkeleti szomszédságában (<i>T. Láng Orsolya</i>)	82	Excavations in the southeastern foreground of the Aquincum Civil Town (<i>Gábor Lassányi – Paula Zsidi</i>)	72
Újabb adatok az úgynevezett Testvérhegyi villa topográfiai helyzetéhez (<i>T. Láng Orsolya</i>)	90	Part of a Roman period cemetery northeast of the Aquincum Civil Town (<i>Orsolya T. Láng</i>)	82
Feltárások a vízivárosi castellumtól északra (<i>H. Kérdő Katalin – Végh András</i>)	106	New data on the topographic position of the so-called Testvérhegy villa (<i>Orsolya T. Láng</i>)	90
Újabb római kori sírok a vízivárosi ala-tábor déli temetőjéből (<i>Benda Judit – Hable Tibor – Horváth M. Attila</i>)	110	Excavations north of the Víziváros castellum (<i>Katalin H. Kérdő – András Végh</i>)	106
Feltárások és leletmentések az auxiliáris castellum vicusában Albertfalván (<i>Szirmai Krisztina – Beszédes József</i>)	116	New Roman period graves from the southern cemetery of the Víziváros auxiliary fort (<i>Judit Benda – Tibor Hable – Attila Horváth M.</i>)	110
Másodlagosan felhasznált római kori sírkő a Herman Ottó utcából (<i>Beszédes József</i>)	123	Excavations and rescue work in the vicus of the auxiliary castellum at Albertfalva (<i>Krisztina Szirmai – József Beszédes</i>)	116
Nagytétény-CAMPONA 2003 (<i>Kocsis László</i>)	126	Secondary use of a Roman period tombstone from Herman Ottó Street (<i>József Beszédes</i>)	123
Középső bronzkori település nyomai Lágymányoson (<i>Beszédes József – Szilas Gábor</i>)	147	Nagytétény-CAMPONA 2003 (<i>László Kocsis</i>)	126
Feltárás a Paskál lakópark területén (<i>Endrődi Anna – Horváth M. Attila</i>)	153		

Középső neolitikus település Törökbálint-Dulácskán (<i>Horváth László András</i>)	156	Traces of a Middle Bronze Age settlement at Lágymányos (<i>József Beszédes – Gábor Szilas</i>)	147
Őskori telepek, római kori árokrendszer, avar sírok Biatorbágy-Hosszúréték lelőhelyen (<i>Reményi László – Tóth Anikó</i>)	160	Excavation in the territory of the Paskál apartment complex (<i>Anna Endrődi – Attila Horváth M.</i>)	153
Őskori és középkori leletek Biatorbágy-Tyúkberek, Törökbálint- Kukoricadűlő lelőhelyről (<i>Reményi László – Terei György</i>)	168	A Middle Neolithic settlement at Törökbálint-Dulácska (<i>András László Horváth</i>)	156
Szigetszentmiklós-Laki hegy-Dunára-dűlő (<i>Reményi László – Terei György</i>)	172	Prehistoric settlements, a ditch system from the Roman period, Avar graves at the site of Biatorbágy-Hosszúréték (<i>László Reményi – Anikó Tóth</i>)	160
Az Aquincumi Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2003. évben	177	Prehistoric and medieval finds from Biatorbágy-Tyúkberek, Törökbálint-Kukoricadűlő site (<i>László Reményi – György Terei</i>)	168
Az Aquincumi Múzeum régészeti célú megfigyelései 2003-ban	193	Szigetszentmiklós-Laki hegy-Dunára-dűlő (<i>László Reményi – György Terei</i>)	172
Rövidítésjegyzék	195	Locations of and results from small-scale excavations conducted by the Aquincum Museum in 2003	191
A 2003. évi feltárások közreműködői	196	Archaeological observation work carried out by the Aquincum Museum in 2003	193
A 2003. évi feltárások megbízói és támogatói	199	Abbreviations	195
Az Aquincumi Múzeum munkatársainak 2003-ban megjelent publikációi	202	Participants in the excavations in 2003	196
		Employers and patrons of the Excavations in 2003	199
		Publications by the staff of the Aquincum Museum in 2003	202

Régészeti feltárások Budapest területén 2003-ban

A BTM régészeti osztályainak változatlanul a főváros régészeti örökségének védelmével kapcsolatos feltárások adták a legtöbb feladatot a 2003. évben is. Az intézmény 22 régésze 81 fővárosi helyszínen végzett ásást (86 megkötött szerződés alapján), melyek mindegyike a fővárosban folyó beruházásokhoz, építkezésekhez kapcsolódott. Az ásató régészek összesen 2185 napot töltöttek terepen, kutatóként 3-4 helyszínen végezték munkájukat. Ennek alapján elmondható, hogy az országban végzett összes feltárás egyötöde-egyhatoda 2003-ban is Budapest területén zajlott. A régészeti örökségvédelmi munka jelentősége az új építési technológiák és előírások (mélygarázs) időszakában egyre nő, hiszen az új beruházásokkal többnyire nemcsak elfedik, hanem el is pusztítják a lelőhelyet. Egyetlen év alatt a főváros történetéről tanúskodó, több mint 100.000 négyzetméternyi terület semmisült meg az építkezések során, s csaknem ugyanekkora terület vált véglegesen, vagy hosszú időre kutathatatlanná, szerencsére a jelenleg érvényben lévő törvény, a hatóság és a múzeum jóvoltából, nem dokumentálatlanul.

A régészeti örökségvédelmi munkát a 2001. októberében életbe lépett, a kulturális örökségvédelemről szóló törvény alapján végezzük, szoros együttműködés-

Archaeological excavations in 2003 in the territory of Budapest

The major task of the archaeological departments of the Budapest Historical Museum was linked to the protection of archaeological heritage in the Capital in 2003 as well. Twenty-two archaeologists conducted excavations at 81 sites in the Capital (based on 86 signed contracts). All were connected with development and construction work in Budapest. The archaeologists spent altogether 2185 days in the field, and each of these specialists worked at 3-4 sites. Thus, it can be said that one fifth or sixth of the excavations in the country as a whole were conducted in the territory of Budapest in 2003 as well. The significance of archaeological protection of the heritage has been increased by the appearance of new construction technologies and regulations (deep parking), since the new investments do not simply cover the sites but mostly destroy them. In a single year, more than 100.000 square meters containing data related to the history of the Capital were destroyed, and the territory that has been removed from investigation either ultimately or for a long time is almost as large; luckily this has not occurred without being documentation owing to established law, the effectiveness of the authorities and the museum.

The protection of the archaeological cultural heritage is based on the Act deal-

ben a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, amely intézmény a korábban a múzeum által végzett szakhatósági feladatokat is ellát. Ezzel együtt régész munkatársaink munkaidejének jelentős részét tölti ki az ásatások előkészítése, az ezzel kapcsolatos felvilágosítások, szervezés, adminisztráció, s a beruházókkal folytatott tárgyalások. Az ásatás jó előkészítése a gyors, gördülékeny feltárásnak egyik legfontosabb feltétele. Ezt azonban sokszor lehetetlenné teszi, hogy maguk a beruházások többségükben rosszul vagy nem kellően előkészítettek, s ez alól a nagy országos beruházások sem kivételek. Előfordul, hogy érvényes szerződés és ásatási engedély birtokában sem tudjuk megkezdeni a munkát, mert a terület kisajátítása még nem történt meg. Sokszor a beruházó – bár a múzeumtól elvárja a feltárás pontos időtartamának és pénzügyi kereteinek meghatározását – még maga sincs tisztában, hogy a beruházás mekkora földmunkával jár, azaz milyen mértékben veszélyezteti az építkezés a régészeti örökséget. Gyakori, hogy a tervezők menet közben, az építkezés során változtatnak a terveken, ami újabb területek feltárását igényelné. Ezekben az esetekben azonban a beruházók nem indítanak új hatósági eljárást, az emlékek pusztulását a régész „veszi észre”. Ekkor azonban a kialakult helyzetet már nehéz kezelni anélkül, hogy az az építkezés gördülékeny menetét ne befolyásolja. Új elemként jelent meg az elmúlt időszakban, hogy szakmai érvek helyett hatalmi szóval és befolyással igyekeztek a beruházók a feltárások menetét, az örökségvédő munkát befolyásolni.

A 2003-ban, a kulturális örökségvédelmi hatástanulmányról megjelent rendelet további feladatot rótt a múzeum régészeire. Az örökségvédelmi hatástanulmány

ing with the protection of the cultural heritage, which came into force in October 2001, in close co-operation with the Office of Cultural Heritage Protection. This office carries out the archaeological authoritative duties formerly carried out by the museum. Nevertheless, the preparations for the excavations, obtaining the necessary information, organization, administration and negotiations with the investors take long hours out of the working time of the museum archaeologists. Proper preparation is one of the most important prerequisites of fast, smooth running of excavations. This, however, is often hindered by the fact that the majority of the investors themselves are poorly or not sufficiently prepared, including the large, national investors. It has happened that we were not able to begin investigations, even where a signed contract and a license for excavation had been finalized, since the territory had not yet been taken over. Often the investor, who expects that the museum respects their work deadlines and financial frameworks of the excavation, is not aware of the extent of the earth moving required by the particular development, that is, the extent to which the construction will endanger the archaeological heritage it impacts with. The architects frequently modify their designs during operations and construction, requiring excavation of altogether new territories. In these cases, however, the investors do not initiate new proceedings but it is left to the archaeologists to “detect” the destruction of monuments. At this point, it is already difficult to manage the established situation without negatively affecting the smooth course of the construction. It was a new element in 2003 that the investors tried to influence

régészeti tanulmányrészének kidolgozása ugyanis a régészetileg érintett területek mindegyikén szükséges az önkormányzatok rendezési és szabályozási terveinek elkészítéséhez, minimum az adatszolgáltatás szintjén. Ez az új feladat elsősorban Régészeti Adattárunk munkáját szaporította. Ehhez az új rendelethez kapcsolódóan a múzeum mintegy 15 régészt jegyezték be a NKÖM szakértői névjegyzékébe.

A múzeum munkatársai a törvényi előírásokban foglalt dokumentációs, leletkonzerválási, nyilvántartási feladatoknak is igyekeznek eleget tenni. Az ásatási dokumentációk készítése a digitális adatrögzítés térhódításával gyorsabbá vált, azonban a hazai restaurálás szűk kapacitása miatt az idei évben előkerült 1021 ládányi leletanyag konzerválása, s ennek következtében elsődleges nyilvántartása késedelmet szenved.

Az állandósult kampány, a feltárások szervezésével és bonyolításával járó nehézségek valamint az új, többlet-feladatok ellenére a BTM régészei ebben az évben is sikerrel oldották meg a feltárási és örökségvédelmi munkát. Az ásatások során a főváros számos, már korábban ismert lelőhelyéről nyertünk újabb, kiegészítő információt, de a 2003. évi kutatások néhány országos visszhangot is kiváltó régészeti szenzációval szolgáltak. Közöttük is első helyen áll, a már korábban ismert, Aquincum nyugati temetőjének (úgynevezett Bécsi úti római kori temető) egyik parcellájában lovakkal együtt eltemetett, kocsis maradványainak előkerülése. A kocsis számos, bronzból és vasból készült szerkezeti elemét és több figurális bronz díszítőelemét is magában foglaló lelet jelentőségét nemcsak az adja meg, hogy ez az első Aquincumban feltárt római kori közlekedési eszköz, hanem a

the course of the excavations and protection of the cultural heritage using a policy of power-play and peremptory decisions instead of professional argument.

The published order concerning the effectiveness of cultural heritage protection in 2003, allotted the museum archaeologists even more tasks. Namely, the archaeological part of the study of the effectiveness of the heritage protection must be prepared separately for every archaeologically relevant territory, at least on the level of data service, so that local governments can work out development and regulation plans. In particular, this task further burdened the work of the Archaeological Archives. In connection with this new decree, about 15 archaeologists from the museum were registered in the Ministry of National Cultural Heritage Protection's (NKÖM) list of experts.

The museum archaeologists have made every effort to fulfill the documentation, find conservation and recording requirements spelled-out in the Act. The excavation documentation can be prepared faster since digital data recording has been accepted, while the conservation of the find material unearthed this year, which fills 1021 cases, is obstructed by the low restoration capacity in Hungary, consequently causing delays in its primary cataloguing.

Despite the permanent nature of the campaign, the difficulties raised by the organisation and management of excavations and the new, extra tasks, the archaeologists of the Budapest Historical Museum successfully carried out the excavations and heritage protection this year as well. We obtained new, complementary information on numerous already known sites in the Capital. The investigations

lelet lelőköriülményei is. Ez a római kori helybenélő kelta-eraviszkusz lakosságra jellemző temetkezési rítus ugyanis eddig nem került elő a provinciászékhely, Aquincum területéről, ahol egyébként az eraviszkusok törzsi központja volt. Újabb értékes adattal gazdagodott továbbá az aquincumi helytartói palota együttese is. Részenben a KÖH bűvárrégészeti közreműködésével, valamint kiegészítő dendrokronológiai vizsgálatokkal sikerült felmérni és dokumentálni a palotához tartozó egykori római kori kikötő kő- és facölöpökből álló szerkezetét. Ez az újabb értékes és egyedülálló részlet gazdagította a helytartói palota majdani bemutatásának lehetőségeit, s jelentősen emelte a palotaegyüttes nemzetközi szinten is kiemelkedő, régészeti-műemléki értékét. Az aquincumi polgárvárosi kutatások is szót érdemelnek a szenzációk között. A polgárváros körzetében több helyszínen folyt feltárások nemcsak új temetőrészlettel, a déli városfal előtti előváros kutatásával, hanem a vízvezeték egy szakaszának hitelesítő feltárásával is gazdagították korábbi ismereteinket. Ennek nyomán a vízvezeték pusztulási folyamatának korábban ismeretlen részletei kaptak új megvilágítást. Rendkívül gazdag leletanyag származott a polgárváros déli előterében feltárt római kori városi „szemétlerakóhely” feltárásából. A szokatlanul gazdag import (terra sigillata, amphora) és házikerámia anyagot, falfestményt, valamint állatcsontot tartalmazó réteg feldolgozása várhatóan új adatokkal fog szolgálni a város gazdaságára, kereskedelmi kapcsolataira vonatkozólag.

A feltárások mellett a BTM régészei folyamatosan végezték tudományos, publikációs munkájukat. 2003-ban csaknem 100 különböző cikkben, tanulmányban, s önálló kötetben tették közzé tudomá-

conducted in 2003 resulted in a few sensational archaeological finds, creating a stir throughout the country. The first of these was the recovery of the remains of a dismantled wagon buried together with a pair of horses in a parcel from the well-known western cemetery of Aquincum (also known as the Roman cemetery on Bécsi Road). The significance of the find, comprising numerous bronze and iron structural elements and a number of figural ornaments from the elaborate wagon is underlined not only by the fact that this is the first such Roman vehicle unearthed in Aquincum but also by the find circumstances. This burial rite, characteristic of the autochthonous Celtic-Eraviscan population surviving in the Roman period, has not yet been found in the territory of Aquincum, the administrative center of the province, which was, at the same time, the tribal center of the Eraviscans. Furthermore, new interesting data have been obtained from the proconsul's palace complex in Aquincum. With the co-operation of underwater archaeologists and complementary dendrochronological analyses, we were able to survey and document the stone and timber post structure harbor of the palace from the Roman period. These new and unique details enriched the possibilities for future reconstruction of the proconsul's palace and significantly raised the archaeological and monumental value of the palace complex, which is prominent internationally as well. The investigations in the Civil Town of Aquincum also deserve to be mentioned among these sensational results. The excavations, conducted at a number of locations in the environs of the Civil Town, enriched our knowledge through the discovery of new parts of a cemetery,

nyos eredményeiket. Kiemelést érdemel az Aquincumi Múzeum tudományos gárdájának nagyszabású vállalkozása, az elmúlt harminc év aquincumi kutatási eredményeit összefoglaló „Forschungen in Aquincum (1969–2002)”, az Aquincum Nostrum II.2. köteteként, melyet sajtótájékoztatón mutattunk be.

Zsidi Paula

the investigation of the foreground of the southern town wall and also by the authenticating excavation of a stretch of the aqueduct. In consequence, new details of the destruction process affecting the aqueduct have been revealed. An exceptionally rich find material was recovered from the excavation of the “refuse dump” of the Roman Civil Town unearthed in its southern outskirts. The analysis of this archaeological layer, containing an extremely rich imported (Samian ware and amphora) and household ceramic material, wall paintings and animal bones, will most probably yield new data on the economy and commercial contacts in the town.

Beside excavations, the archaeologists of the Budapest Historical Museum published in 2003, describing their scientific achievements in nearly 100 articles, studies and volumes. The large-scale enterprise of the scientific staff at the Aquincum Museum deserves separate mention. The volume, “Forschungen in Aquincum (1969–2002)”, a recapitulation of the investigations in Aquincum over the past thirty years, was edited as volume II.2 of Aquincum Nostrum. It was formally introduced to the interested public at a press conference.

Paula Zsidi